

Doi: 10.56737/2953-7843-2023.12-28

Տ. ԶԱՔԱՐԻԱ ԾԱՅՐԱԳՈՒՅՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԲԱՂՈՒՄՅԱՆ

Միաբան Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի

ԱՆԱՊԱԿ ԲԱԺԱԿԻ ԽՆԴՐԻ ՄԵԿԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ Ս. ՆԵՐՍԵՍ ՇՆՈՐՀԱԼՈՒ ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳՈՒՄ՝

Հայոց Եկեղեցու աստվածաշառության ինքնատիպ եւ ուշագրավ դրսեւորումներից է անապակ գինով պատարագելու Սրբազան Ավանդությունը, որով հայերս տարբերվում ենք քրիստոնեական մյուս բոլոր եւ անգամ մեզ դավանակից Եկեղեցիներից²: Ծիսաաստվածաբանական այս հիմնախնդիրը դարերի հոլովույթում քննարկման նյութ եւ կռվախնձոր է եղել միջեկեղեցական հարաբերությունների, աստվածաբանական երկխոսությունների ժամանակ՝ որոշ դեպքերում փոխարինելով անգամ քրիստոսաբանական քննարկումներին³: Ս. Հաղորդության խորհրդում անխառն գինու գործածումը ժամանակի ընթացքում ստացել է աստվածաբանական, կրոնափիլիսոփայական եւ խորհրդաբանական իր հիմնավորումները, որոնք շարադրված են մեր Եկեղեցու հայրերի, վարդապետների հոգեշահ գրվածքներում եւ ամրագրված են կանոնական որոշում-

¹* Ստացուել է՝ 11.12.2023, գրախօսուել է՝ 25.12.2023:

էլ. հասցէ՝ hayrzakaria@gmail.com:

² Խնդրի մասին տես Ջ. ՎՐԳ. ԲԱՂՈՒՄՅԱՆ, Անապակ բաժակի խնդիրը Հայոց Եկեղեցում, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին, 2013, էջ 21–156:

³ Խոսելով ԺԳ. դարում հայ-հոմեական եկեղեցական հարաբերությունների ծիրում քննարկվող հարցերի շրջանակի մասին՝ Եզնիկ արք. Պետրոսյանը (այժմ՝ արքեպիսկոպոս) նկատում է. «Հոռմը արդեն զգացել էր, որ Հայ Եկեղեցու հետ միության մասին խոսել, նրան առաջարկելով ընդունել երկու բնության դավանանքը, անհնար էր: Եւ Հոռմը փոխում է դավանաբանական ամենաէական հարցի ուղղությունը՝ բնությունների հարցից անցնելով բաժակի մեջ ջուր խառնելուն: Սակայն այս արտաքին կողմն էր միայն: Բաժակի մեջ ջուր խառնելու հարցը Հոռմը այնպես էր ներկայացնում Հայ Եկեղեցուն, որի ընդունումը միանգամայն եւ ընդունումն էր երկու բնության վարդապետության» (Մովսես Երզնկացու «Ընդդիմադրութիւն սակս ջրոյն խառնման ի սուրբ խորհուրդն ի թուին Հայոց ՉՄԸ.» դավանաբանական թուղթը. «Էջմիածին», 1974, Թ., էջ 37:

ներով: Անապակ բաժակի թնշուկի մասին մեր մատենագրության մեջ ստեղծված հակաճառական եւ ջատագովական երկերի ուսումնասիրությունը հստակ մատնացույց է անում աստվածաբանական որոշ հարցերի շուրջ Հայոց Եկեղեցու յուրահատուկ կեցվածքն ու մտածողությունը. քրիստոնեական ընդհանրական ծեսի ազգայնացման եւ տեղայնացման մեկ օրինակ, որում հաշվի են առնված նաեւ հայերիս գինի խմելու հազարամյակների սովորությունը եւ հոգեբանությունը⁴:

Մատենագրական սկզբնաղբյուրները վկայում են, որ ծիսապատմական տեսանկյունից Հայոց Եկեղեցում մշտապես գործածվել է անապակ գինի: Զպետք է բացառել, որ տարբեր ժամանակներում, ազդվելով հույներից կամ լատիններից, մեր Եկեղեցում օգտագործել են նաեւ ջրախառն գինի: Բայց նմանօրինակ երեւույթները տեղային բնույթ են կրել եւ ոչ երբեք ընդհանրական՝ կանխվելով ժողովական-կանոնական որոշումներով ու հայրապետական, վարդապետական գրվածքներով: Խնդիրն ավելի է բարդանում եւ նորովի մեկնաբանվում, երբ Զ. դարավերջում, ավելի ճշգրիտ՝ Է.-Ը. դարերում, գործնական ծիսական կյանքն արդեն ստանում է աստվածաբանական իր բացատրություններն ու հիմնավորումները, իսկ հարցը քննարկվում է ավելի լայն համապատկերում: Ամեն Եկեղեցի բնականաբար փորձում է հիմնավորել ծիսական իր սովորության կամ ավանդության ճշմարտացիությունը՝ բացահայտելով գործնական ծիսական կյանքի եւ աստվածաբանական մտածողության տարբերություններն ու մոտեցումները: Ուստի պատահական չէ, որ այս ժամանակաշրջանում մեր մատենագիրները Ս. Պատարագի գինու համար սկսում են կիրառել անապակ եզրույթը՝ ոչ միայն շեշտելով Հայոց Եկեղեցու Սրբազան Ավանդության ճշմարիտ լինելը, այլեւ օտարներին ցույց տալով ծիսական այս սովորության մեր դիրքորոշման ապացույցներն ու հավատարմությունը Ս. Հաղորդության հաստատման ավետարանական պատմությանը:

Անապակ բաժակի հիմնախնդրին է անդրադարձել նաեւ միջնադարի խոշոր մտածող, աստվածաբան եւ մատենագիր Ս. Ներսես Շնորհա-

⁴ Հայոց աշխարհում գինու գործածության մասին տպագրվել են բազում ուսումնասիրություններ եւ հոդվածներ: Այստեղ պարզապես ցանկանում ենք վկայակոչել վերջին շրջանում տպագրված երկու կարեւոր աշխատություն. տե՛ս Ս. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ, Ա. ՔԱԼԱՆԹԱՅԱՆ, Հ. ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ, Գ. ՍԱՐԳՍՅԱՆ, Հ. ՄԵԼՔՈՆՅԱՆ, Ս. ՀՈՐՈՍՅԱՆ, Պ. ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ, Գինին հայոց ավանդական մշակույթում, Երեւան, 2005, էջ 11–304, Ն. ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ, Ա. ՆՍՅԱՆ, Ա. ԲՈՐՈՒՅԱՆ, Մ. ԴԱԼԼԱՔՅԱՆ, Ս. ՀՈՐՈՍՅԱՆ, Բ. ԳԱՍՊԱՐՅԱՆ, Հայկական խաղող եւ գինի, Երեւան, 2017, էջ 4–386:

լին († 1173)՝ իր զանազան գործերում պաշտպանելով Հայոց Եկեղեցու տեսակետը եւ հարցը քննարկելով տարբեր դիտանկյուններից: Անխառն կամ խառնյալ գինու ծիսական սովորությունը քննարկվել է նաեւ Ս. Ներսեսի կաթողիկոսության օրոք տեղի ունեցած հայ-բյուզանդական եկեղեցական բանակցությունների ժամանակ: Շնորհալի հայրապետն այս եւ մյուս ծիսական տարբերությունները փորձում է բացատրել Եկեղեցիների միջեւ խզված միությունը վերականգնելու վճռականությամբ եւ կամքով՝ անսահման լայնախոհությամբ, եղբայրսիրության ոգով եւ կնճռոտ հարցերը պարզ լեզվով շարադրելու մտությամբ զարմացնելով բոլոր կողմերին: Ուստի նրա աստվածաբանական մտածողությունն ու դավանաբանական, ծիսական եւ այլ հարցերին մոտեցումները պետք է հասկանալ եւ վերլուծել հենց Եկեղեցիների միության շնորհալիական ըմբռնումների տիրույթում: Այս տեսակետից պատմական արժեքով եւ այժմեականությամբ առանձնանում են հատկապես 1165–1173 թթ. գրված նրա նամակները, որոնցում առավել համակարգված ներկայացված են Հայոց Եկեղեցու դիրքորոշումները եւ Եկեղեցու միության մասին մեծ հայրապետի տեսլականը: Շնորհալին նախանձախնդրությամբ, սիրով ու ջանադրաբար պաշտպանում է առաքելական մեր Եկեղեցու դավանական սկզբունքները, ծիսական սովորություններն ու տարբերությունները՝ ամեն անգամ օտարներին ցույց տալով Հայոց Եկեղեցու հավատարմությունն ուղղափառ հավատքի եւ հայրախոսական ժառանգության հանդեպ:

Ըստ Ս. Ներսես Շնորհալուն՝ Հայոց Եկեղեցին Քրիստոսի Եկեղեցու անբաժանելի մասն է եւ ուղղադավան: Բայց դարեր շարունակ մենք ունեցել ենք եւ ունենք նաեւ ծիսական առանձնահատուկ ավանդություններ, բաղադր չենք՝ ի հեճուկս Արեւելքի, բայց միասնաբար լատինների հետ, անապակ գինի՝ հակառակ քրիստոնեական բոլոր Եկեղեցիների եւ այլն: Չնայած այս տարբերություններին՝ Հայոց Եկեղեցին շարունակում է մաս կազմել Ընդհանրական Եկեղեցու, իսկ միության հասնելու միակ անհրաժեշտ գլխավոր պայմանը Տիրոջից, առաքյալներից եւ հայրերից փոխանցված անաղարտ հավատքի ճշմարտությունն է⁵: Եթե դավանաբանական,

⁵ Այս մասին տե՛ս ARAM I, Saint Nersēs the Gracious and Church Unity: Armeno-Greek Church Relations (1165–1173), Antelias-Lebanon, 2010, էջ 82–96, ՀԱՅՐ Լ. ԶԵՔԻԵԱՆ, Համամիությունական տրամախոսություն մը ԺԲ. դարուն. Բանակցություններ Ս. Ներսէս Շնորհալիի եւ կայսերական նուիրակ Թէորիանոսի միջեւ հայ եւ բիւզանդական եկեղեցիների միութեան շուրջ,

ծիսական տարբերությունները, աստվածաբանական բանաձևումները, եզրույթների մեկնաբանությունն ուղղափառության սահմաններում են եւ չեն աղճատում բուն հավատքը, ապա դրանք երկրորդական են՝ միշտ ի մտի ունենալով Եկեղեցիների միությունը վերահաստատելու սրտանց եւ իրական ցանկությունը: Հետեւաբար պետք է ճանաչել եւ ըմբռնել տարբեր Եկեղեցիների ծիսական ավանդություններն ու աստվածաբանական մտածողությունը, հարգել դրանք եւ միմյանցից չպահանջել այնպիսի «զիջումներ», որոնք պարտադիր չեն մարդու փրկագործության համար: Շնորհալիւն այս հարցում կարեւորում է խորհուրդների կամ ծեսերի կատարումն ուղղափառ հավատքով եւ մաքրակենցաղությամբ. «Եւ արդ, եթէ փոյթ էր Հոգւոյն՝ միոյն հաճոյ լինել Աստուծոյ, եւ միւսոյն՝ ոչ, ցուցեալ էր եկեղեցւոյ՝ կամ առաքելովն եւ կամ սրբոց վարդապետացն բանիւմ, բայց հաստատեալ գիտեմք, եթէ ոչ այլ ինչ է հաճոյ Աստուծոյ, բայց ուղղափառ հաւատն եւ մաքուր վարքն»⁶: Ապա սրբակենցաղ հայրապետը հավելում է. «Այլ եթէ պարզ մտամ եւ ոչ հերձուածողական ինչ կարծեամ կատարին այսոքիկ, աւանդութիւնմ են ազգաց եւ ոչ առաքելութիւն կամ նուագութիւն ինչ ի հաւատս: Վասն որոյ յորժամ գլուխն, որ է հաւատն, միանայ եւ յաւիթի ի գլուխն Քրիստոս, յայնժամ եւ անդամն, որ են աւանդութիւնն, ուղղին եւ կամ հաճոյանան միմեանց ի փառս Քրիստոսի Աստուծոյ»⁷:

Խոսելով բազարչ հացի եւ անապակ բաժակի՝ Հայոց Եկեղեցու Սրբազան Ավանդությունների մասին՝ Ս. Ներսէս Կլայեցին մեջբերում է նաեւ Ս. Հաղորդության խորհրդի հաստատման վերաբերյալ Ս. Պողոս առաքյալի խոսքը (տե՛ս Ա. Կորնթ. ԺԱ. 28–29), որում առաքյալը ոչ թէ խոսում է խմորյալ կամ անխմոր, անապակ կամ խառնյալ բաժակի, այլ Տիրոջ մարմնին եւ արյանն արժանաբար մոտենալու մասին: Հետեւաբար Շնորհալու ընդհանրական եզրակացությունը մեկն է. «Եւ այլ քառոգ աստուածային բանին նոյնպէս ո՛չ զնիւթոյն զանագանութիւն, այլ զարժա-

«Բազմավէպ», թիվ 13, Վենետիկ –Ս. Ղազար, 1978, էջ 32–39, Ա. ՀԱՏԻՏՅԱՆ, Ս. Ներսէս Շնորհալին եւ եկեղեցական միության հարցը, «Էջմիածին», 1973, ԺԲ., էջ 61–71:

⁶ Մատենագիրք հայոց, հտ. ԻԲ., ԺԲ. դար, Ներսէս Շնորհալի, գիրք Բ., Երեւան, 2022, էջ 343:

⁷ Անդ: Այս թղթի մեկ այլ հատվածում Շնորհալին կրկին նույն միտքն է արտահայտում. «Զնոյն ասացում եւ յաղագս բաժակին, զի թէ ջրով ոք կատարէ եւ եթէ առանց ջրոյ, ոչ եւ ընդ միոյ ի սոցանէ կամ փառս ընդունիցի յԱստուծոյ եւ կամ տանջանս. այլ որք սուրբ սրտի եւ ուղիղ հոգւով մատուցանեն, փառաւորին ի նմանէ: Եւ որք անմաքուր խորհրդով եւ վատքաւ գործովք, տանջանաց ակնկալցին, որով արինակաւ եւ կատարեսցեն, եթէ անապակ եւ եթէ խառնեալ ընդ ջրոյ», անդ, էջ 345–346:

նաւորութիւն քաղաքացի»⁸: Չէ՞ որ Աստված կարող է եւ անապակ գինին, եւ խառնյալը դարձնել Իր ճշմարիտ արյունը: Այլ խոսքով՝ Ս. Հաղորդության խորհրդում գործածվող նյութերի տարբերությունները չեն կարող կասկածի տակ դնել դրանց վավերականությունը: Էկոմենիկ շարժման եւ ծիսական աստվածաբանության հայեցակարգային այս մտածողությանմբ Ս. Ներսէս Շնորհալիւն չի պարփակվում մեր Եկեղեցու սահմաններում, այլ իր մտքի թռիչքով ազատորեն ճախրում է համաշխարհային քրիստոնեական մատենագրության եւ հատկապէս աստվածաբանական մտածողության երկնականամարում՝ իրավամբ դառնալով համաքրիստոնեական հայրերից եւ ժամանակակից մտածողներից մեկը: Հստակ է, որ աստվածաբանական կնճռոտ հարցերի վերաբերյալ շնորհալիական մոտեցումներն այսօր էլ կարող են ուղենիշ լինել միջեկեղեցական հարաբերություններում եւ աստվածաբանական երկխոսությունների ժամանակ: Նույն այս աստվածաբանական մտածողությունն է պաշտպանում նաեւ Գլաձորի համալսարանի հիմնադիր րաբունապետ Եսայի Նչեցին (1260–1338) Թավրիզի առաջնորդ Տէր Մատթեոսին եւ Ատրպատականի հայությունն ուղղված դավանաբանական թղթում. «Զոր թէ կատարեալ հաւատով եւ մաքուր վարով կատարեն, երկոքեանն ընդունելի են եւ հաճոյ Աստուծոյ եւ քաւիչ մարդկան»⁹:

Ծիսաաստվածաբանական այս հիմնախնդրի շնորհալիական տեսությունն է շարունակում եւ փիլիսոփայական տեսանկյունից մեկնաբանում Կիլիկյան Հայաստանի մեկ այլ հսկա մտածող եւ ազգային-եկեղեցական գործիչ Ներսէս արք. Լամբրոնացին (1153–1198)՝ եկեղեցական զանազան ավանդություններում նույնպէս կարեւորելով միմյանց հանդեպ հարգանքը, սերը եւ հավատքը: Նա Ս. Հաղորդության խորհրդի գինու մեջ ջուր խառնելուն կամ չխառնելուն հետաքրքիր պարզաբանում է տալիս իր նշանավոր «Ատենաբանության» մեջ: Քանի որ բոլոր նյութերն ստեղծված են չորս տարրերից, հետեւաբար անապակ գինին էլ զերծ չէ դրանցից: Ուրեմն՝ բոլոր թյուրըմբռնումները կամ տարբերությունները «տղայոց մտաց... կարծիք» են¹⁰: Ս. Հոգու ներգործությունն է, որ հացն

⁸ Մատենագիրք հայոց, հտ. ԻԲ., ԺԲ. դար, Ներսէս Շնորհալի, գիրք Բ., էջ 346:

⁹ «Ճռաքաղ» ամսագիր կրօնական, բանասիրական եւ ազգային գիտելեաց, հրատարակեալ ի Մսերայ Մագիստրոսէ Մսերեանց եւ ի Զարմայրայ Մսերեանց, հտ. Բ., տետրակ Ժ., Մոսքուա, 1860, էջ 163:

¹⁰ Ատենաբանութիւն Սրբոյն Ներսիսի Լամբրոնացւոյ, թարգմանեալ ըստ ընտիր օրինակաց յիտալական բարբառ ի Հ. Յարութիւն վարդապետէ Աւգերեան Անկիւրացւոյ

ու գինին դարձնում են Քրիստոսի իրական մարմինն ու արյունը: Մեզ մնում է տեսանելի նյութերին նայել աղոթքով եւ հավատքի աչքերով¹¹: Հատկապես Ս. Ներսես Շնորհալուց եւ Ներսես Լամբրոնացուց կատարված վերոբերյալ մեջբերումներն ու աստվածաբանական-կրոնափիլիսոփայական մոտեցումները խոսուն վկայություններ են ժամանակաշրջանի էկոմենիկ ոգու եւ եկեղեցական լայնախոհ մտածողության, երբ փորձ էր կատարվում ընդհանուր եզրեր գտնել եկեղեցական միության համար՝ դավանաբանական, ծիսական տարբերությունների մեջ փնտրելով էականն ու միասնականը, իսկ զանազանության մեջ տեսնելով Եկեղեցիների հարստությունն ու արարողակարգային շքեղությունը, որոնք չեն կարող խոչընդոտել այդքան բաղձալի Եկեղեցիների միությանը:

Ս. Ներսես Շնորհալին անկասկած քաջատեղյակ է, որ միայն Հայոց Եկեղեցին է անապակ գինով Ս. Պատարագ մատուցում՝ հավատարիմ մնալով նախնայաց ավանդությանը¹²: Նա շարունակում եւ զարգացնում է խնդրի վերաբերյալ օձնեցիական հստակ մոտեցումը¹³, 1165 թ. բյուզանդական Մանուել Ա. Կոմնենոս կայսրին հղած «Գիր հաւատոյ խոստովանութեան Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ» թղթում շեշտելով, որ անապակ գինով պատարագելու ավանդությունը հաստատել է հենց Ս. Գրիգոր Լուսավորիչը. «Զի ի Լուսաւորչէն մերմէ՛ ի սրբոյն Գրիգորէ ունիմք զայս աւանդութիւն, որպէս ընկալաւ նա ի նախնեաց սրբոց հարցն, որ յառաջ քան զնա»¹⁴: Հաշվի պետք է առնել այն, որ դարերի ընթացքում ընդհանրա-

ի Մխիթարեան միաբանութենէ եւ տպագրեալ ի կրկին բարբառ՝ հանդերձ իտալական ծանօթութեամբք, Վենետիկ, 1812, էջ 130–134:

¹¹ Հմմտ. անդ, էջ 136–138:

¹² Այսօր Հայոց Եկեղեցում գործածում ենք գործարանային կարմիր գինի: Շնորհալին մեզ հանդիպած միակ մատենագիրն է, որ թույլատրելի է համարում նաեւ այլ գույնի գինու գործածությունը Ս. Պատարագի ժամանակ. «Որպէս եւ արեանն Քրիստոսի նիւթ գինին, յորոց եւ իցէ գունոց՝ ընդունելի է, եթէ սեւաւ, եթէ կարմիր եւ եթէ սպիտակ», Մատենագիրք հայոց, հտ. ԻԲ., ԺԲ. դար, Ներսէս Շնորհալի, գիրք Բ., էջ 297:

¹³ 726 թ. Մանագլեբտի ժողովի Ը. կանոնում ասվում է. «Արժան է զհացն անխմոր եւ զգինին անապակ համել ի սուրբ սեղանն ըստ աւանդելոյ մեզ սրբոյն Գրիգորի եւ յսոմարեմէլ յայլ ազգաց բրիստոնէից յաւանդութիւնս, զի սուրբ Լուսաւորիչն յարիմականէն բերեալ զայս առաքելաբար հրաման ետ կատարել իւրոյ վիճակելոցն... եւ մեզ ի մմին պարտ է յարամնալ եւ շրջողսլ եւ ի բաց, եւ շառնել նորանեալ ինչ». Կանոնագիրք հայոց, աշխատ.՝ Վազգեն Հակոբյանի, հտ. Ա., Երեւան, 1964, էջ 519: Կանոնական այս որոշումը հետագայում հզոր կովան է դարձել մեր մատենագիրների, վարդապետների համար անխառն գինով Հայոց Եկեղեցու Սրբազան Ավանդությունը պաշտպանելու:

¹⁴ Մատենագիրք հայոց, հտ. ԻԲ., ԺԲ. դար, Ներսէս Շնորհալի, գիրք Բ., էջ 302, 343: Շնորհալու այս նամակն իր Պատմության մեջ է ներառել նաեւ Կիրակոս Գանձակեցին. տե՛ս

ցած աստվածաբանական մտածողության համաձայն՝ Լուսավորչի հաստատած ավանդություններից շեղումն ընկալվել է որպես հեռացում ուղղափառությունից եւ հայրերի հավատքից¹⁵։ Այստեղ Շնորհալիին անմիջապես վկայակոչում է Ս. Ավետարանը՝ ընդգծելով, որ Քրիստոս Ս. Հաղորդության խորհուրդը հաստատելիս ջրի անուն չի տվել¹⁶։ Զպետք է մոռանալ, որ Վերնատան Ավանդությունն անապակ բաժակի գործածության՝ Հայոց Եկեղեցու Սրբազան Ավանդության հիմքերից գլխավորն է, որը շարունակաբար վկայակոչել են մեր վարդապետներն ու հայրապետները։ Ավետարանական այս ճշմարտությունից դուրս մնացած ամեն ինչ մեկնաբանության ծիրում է։ Ինչպես իր նախորդների, այնպես էլ Շնորհալու համար անհասկանալի է ջրի ավելացումը Ս. Հաղորդության գինու մեջ, որովհետեւ այն այլեւս Տիրոջ անապական արյունը չէ, այլ խառնածին մի բան¹⁷։

Հետաքրքիր է, որ բազմաշնորհ հայրապետն իր խոսքը հաստատելու համար վկայակոչում է նաեւ Ընդհանրական Եկեղեցու հայրերից Ս. Հովհան Ոսկեբերանի (347–407)՝ Մատթեոսի Ավետարանի մեկնության համապատասխան հատվածը։ Ոսկեբերան հայրապետը, մեկնաբանելով Մատթեոսի Ավետարանի ԻԶ. 29 համարը, գրում է. «Եւ ընդէ՞ր ո՛չ ջուր արբ յորժամ յարեամ, այլ զհիմի, զի եւ զմիւս հերձուածն արմատափի խլեսցէ, զի եմ ոմանմ, որ ի խորհուրդն ջուր ի կիր արկանեն, ցուցանէ՞ քէ յորժամ զխորհուրդն աւանդեաց՝ զինով աւանդեաց. եւ յորժամ յարեամ՝ առանց խորհրդոյ ի լոկ սեղանն զգինիմ ի կիր արկ. ի ծննդենէ որթոյ ասէ, եւ որթն զհիմի եւ ո՛չ ջուր ծնանի»¹⁸։ Բանն այն է, որ Ոսկեբերանի այս խոսքը տարբեր կերպ է մեկնաբանվել բյուզանդական, լատինական եւ հայկական մեկնաբանական, հայրաբանական գրականության մեջ¹⁹։ Եթե եկեղեցական մեր

ԿԻՐԱԿՈՍ ԳԱՆՁԱԿԵՅԻ, Պատմություն Հայոց, աշխատ.՝ Կ. Մելիք-Օհանջանյանի, Երեւան, 1961, էջ 121–147։

¹⁵ Այս մասին տե՛ս Զ. ՎՐԳ. ԲԱՂՈՒՄՅԱՆ, նշ. աշխ., էջ 55–79։

¹⁶ Մանրամասն տե՛ս անդ, էջ 80–95։

¹⁷ Մատենագիրք հայոց, հտ. ԻԲ., ԺԲ. դար, Ներսէս Շնորհալի, գիրք Բ., էջ 343, հմմտ. Զ. ՎՐԳ. ԲԱՂՈՒՄՅԱՆ, նշ. աշխ., էջ 130–151։

¹⁸ Յովհաննու Ոսկեբերանի Կոստանդիանուպոլսի եպիսկոպոսապետի յԱւետարանագիրն Մատթէոս, Վենետիկ, 1826, էջ 106, Patrologia Graeca 58, col. 740, ed. J. P. Migne, 1–161, Paris, 1857–1886։ Խնդրի մասին տե՛ս Տ. ՍՐԿ. ԲԱՂՈՒՄՅԱՆ, Ս. Հովհան Ոսկեբերանի մեկ վկայության մասին. «Էջմիածին», 2007, Ե., էջ 24–30։

¹⁹ Հմմտ. ԳՈՎՏ. Ա. ՔԷՆՅ. ՕՂՈՒԳԵԱՆ, Մատենագրական հետազոտութիւններ Մովսէս վարդապետ Երզնկացու գրական առեղծուածի շուրջ, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին, 2001, էջ 86։

մատենագիրներն այն վկայակոչում են հօգուտ անապակ բաժակի՝ Հայոց Եկեղեցու Սրբազան Ավանդության, ապա մյուսները պնդում են, որ այստեղ իրականում Ս. Հովհան Ոսկեբերանը դատապարտում է Ս. Պատարագը միայն ջրով կատարող ժամանակի աղանդավորներին: Խնդիրն այնքան է կարեւորվել, որ հատուկ քննարկվել է 691/692 թթ. Հուստինիանոս Բ. կայսեր օրոք Կոստանդնուպոլսում գումարված Տրուլլոյի Բ. ժողովում: Մասնավորապես այս ժողովի ԼԲ. կանոնն անդրադառնում է անապակ բաժակի հայկական սովորույթին եւ «ուղղափառ» տեսանկյունից մեկնաբանում Ոսկեբերանի խոսքը²⁰: Սա եւս մեկ անգամ փաստում է, որ այդ ժամանակ Հայոց Եկեղեցին անապակ գինի էր գործածում Ս. Պատարագի ընթացքում, իսկ Ս. Հովհան Ոսկեբերանի խոսքի հայկական մեկնաբանությունը լայնորեն տարածված էր հայկական իրականության մեջ: Զարմանալի է, որ չնայած Շնորհալի հայրապետը ծանոթ է Ոսկեբերանի խոսքի տարաբնույթ մեկնաբանություններին, բայց ոչինչ չգիտե ջրամատուցողների²¹ աղանդի մասին. «Եւ մեք զամուսնոցս ոչ երբեք լուսմ, եւ ոչ ի գիրս զամիմաստիցն զայն հերձուած ընթերցամ»²²: Հետ Ս. Ներսեսի՝ եթե ինչ-որ դեպքում կարելի է փորձել հասկանալ ջրախառն գինով պատարագելու Եկեղեցիների ծիսական սովորությունը, ապա ամենեւին անընկալելի է միայն ջրով Ս. Պատարագ մատուցելը, որը հակառակ է հենց Վերնատան Ավանդությանը²³:

Ս. Ներսես Շնորհալու ծիսաստվածաբանական հայեցակարգում անապակ բաժակի խնդիրը մեկնաբանվում է նաեւ մեկ այլ դիտանկյունից: Նա ոչ միայն պաշտպանում է Հայոց Եկեղեցու ծիսական այս սովորույթը, այլեւ վկայակոչում է Ընդհանրական Եկեղեցու հայրերին: Մինչ

²⁰ The Council in Trullo revised, edited by George Nedungatt, Michael Featherstone, Pontificio Istituto Orientale, Rome, 1995, p. 106–108. Այս ժողովի մասին տե՛ս նաեւ ԴՈՒՅ. Ն. ԱՒ. ՔԶՆՅ. ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ, Քաղկեդոնի ժողովի ընթացքը եւ հետապնդած նպատակների քննությունը Թրուլլոյի հինգերորդ-վեցերորդ (SINODUS QUINSEXTA) տիեզերական ժողովներում. «Սիոն», 2022, ապրիլ–հուլիս, էջ 195–211, Գ. ԿԱՅԱՐԻԱՆ, «Армянские» правила Трулльского Собора // Методический сборник, 2022. № 1 (7), էջ 46–73:

²¹ Այսպես էին կոչվում աղանդավորական այն հոսանքները, որոնք տարբեր պատճառներով մերժում էին գինու գործածումը Ս. Պատարագի մեջ՝ այն կատարելով բացառապես ջրով: Դրանցից էին էթիոպականները, մանիքեականները, մարկիոնականները եւ էնկրատիստները. ավելին տե՛ս Encyclopedia of Early Christianity, New York, London, 1998, էջ 1179, Ե. Մ. ՎՐԴ. ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ, Հայրաբանություն, Ա. մաս (Բ.–Գ. դդ.), Ս. էջմիածին, 1996, էջ 235–236:

²² Մատենագիրը հայոց, հտ. ԻԲ., ԺԲ. դար, Ներսէս Շնորհալի, գիրք Բ., էջ 344:

²³ Անդ:

քրիստոնեական մյուս եկեղեցիները Տիրոջ կողից բխած արյունից ու ջրից եզրակացնում են, որ Ս. Հաղորդության բաժակը պետք է ջրախառն լինի²⁴, Շնորհալի հայրապետը շարունակում է ավետարանական տվյալ հատվածի հայրախոսական մեկնաբանությունը՝ ջուրը դիտարկելով որպես Ս. Մկրտության նշանակ, իսկ արյունը՝ Ս. Հաղորդության. «Կրկնավտակ կողին աղբեօ՛ր եկեղեցի իւր հաստատի. ջրովն մաքրի, զարիւնն ըմպէ»²⁵, «...բղխեալ ի Քէն վտակ կրկին ի նորոգումն կողածնին, բա՛ց գրեւան իմ յարբուցումն Քո արեան կեմարարարին, լուա՛ դարձեալ յաւազանին»²⁶: Իր խոսքերն ավելի արժանահավատ դարձնելու նպատակով Շնորհալին մեջբերում է նաեւ եկեղեցու տասներկու վարդապետներից Ս. Հովհան Ոսկեբերանին, Ս. Գրիգոր Նյուսացուն, Ս. Եփրեմ Ասորուն, ինչպես նաեւ վկայակոչում է «բազումք ի վարդապետաց», որոնք ուղղափառ մեկնաբանությամբ բացատրել են սուրբգրային համապատասխան տեղին²⁷:

Ս. Ներսես Շնորհալու մատենագրական ժառանգության ուսումնասիրությունը փաստում է, որ անապակ բաժակի Սրբազան Ավանդության ջատագովության հարցում Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը հավատարիմ է լուսավորչահաստատ ծիսական սովորությանը եւ իրեն նախորդած հայրապետների, վարդապետների տեսակետներին՝ այլոց ի ցույց դնելով Հայոց եկեղեցու հակափաստարկներն ու մեր հստակ դիրքորոշման հիմքերը: Կարելոր է արձանագրել նաեւ, որ լայնախոհ հայրապետը նույնիսկ մեր եկեղեցու ծիսական ավանդությունները պաշտպանելիս չի մոռանում եկեղեցու խաթարված միությունը վերականգնելու իր փափագի մասին՝ այս պարագայում կարելորդելով ոչ թե նյութի անխառն կամ խառնյալ լինելը, այլ «սուրբ սրտիւ եւ ուղիղ հոգւով» խորհրդի կատարումը: Միով բանիվ՝ ի դեմս Ս. Ներսեսի՝ մեր աչքի առաջ հառնում է ծիսական աստվածաբանության առաջամարտիկը, եկեղեցիների միության ջատագովն ու ուղղադավան հայրապետը:

²⁴ Տէս Զ. ՎՐԳ. ԲԱՂՈՒՄՅԱՆ, նշ. աշխ., էջ 96–110:

²⁵ Չայնքաղ շարական, Վաղարշապատ, 1888, էջ 196:

²⁶ Անդ, էջ 198: Տէս նաեւ Տեառն Ներսեսի Շնորհալույ Հայոց Կաթողիկոսի Բանք չափաւ, Վենետիկ, 1928, էջ 13, 227–228:

²⁷ Մատենագիրք հայոց, հտ. ԻԲ., ԺԲ. դար, Ներսէս Շնորհալի, գիրք Բ., էջ 344–345:

ՀԻՄՆԱԲԱՌԵՐ

Ներսես Շնորհալի, Հայոց կաթողիկոս, անապակ բաժակ, պատարագ, գինի:

РЕЗЮМЕ

Одним из интересных литургических обычаев Армянской Церкви является Святое Предание Евхаристии с Неразбавленной чашей, которым мы отличаемся от других Христианских церквей. Этот литургический-богословский вопрос на протяжении веков был предметом обсуждения в межцерковных отношениях и богословских диалогах, в некоторых случаях заменяя даже христологические споры. В армянской церковной библиографии сохранилось много апологетических, полемических трудов по данному вопросу, в которых Предстоятели и архимандриты Армянской Церкви отстаивают нашу позицию, трактуя вопрос с библейской, богословской, философской и мистической точек зрения. Проблему Неразбавленной чаши затрагивает также видный богослов, летописец средневековой Армении Святой Нерсес Шнорали во время армяно-византийских церковных переговоров. Эти и другие литургические различия он пытается объяснить стремлением восстановить разорванное единство Церквей, своим широким кругозором, духом братской любви обосновывая позицию и богословское мышление Армянской Церкви. Согласно автору, главное не различия в материалах, а совершение таинства с православной верой и добродетельным поведением, ибо Всемогущий Бог может в Свою истинную Кровь обратить и разбавленное и неразбавленное вино. В качестве главного доказательства он приводит утверждение Иисусом Христом таинства Евхаристии на Тайной Вечере, где нет какого-либо упоминания о добавлении воды. В то время как другие Христианские церкви объясняют свои литургические обычаи истекшими из пронзенного бока Господа кровью и водой, святой Нерсес продолжает святоотеческое толкование этого евангельского отрывка, воду рассматривая символом Святого Крещения, а кровь — Святого Причастия.

SUMMARY

Using of Unmixed Chalice in the Eucharist is one of the interesting Liturgical practices of the Armenian Church, which distinguishes us from other Christian Churches. This Liturgical-theological issue has been a subject of discussion during inter-church relations and theological dialogues over the centuries, replacing even christological discussions in some cases. There are many discourses and apologetic works on the issue in the Armenian Ecclesiastical Literature, in which the Patriarchs and Fathers of the Armenian Church defend our position, interpreting the problem from Biblical, Theological, Philosophical and Mystical perspectives. The problem of Unmixed Chalice was also reflected by the prominent theologian and chronicler of Medieval Armenia St. Nersēs the Gracious during the Armenian-Byzantine ecclesiastical negotiations. He tries to explain these and other Liturgical differences with the desire to restore the broken Union between the Churches, justifying the position and theological thinking of the Armenian Church with infinite broad-mindedness and the spirit of brotherly love. According to the Author, the importantace is not the differences in materials, but the fulfillment of the Sacrament with orthodox faith and virtuous behavior, because Almighty God can make mixed and unmixed wine into His true blood. As the main evidence, he cites the institution of Holy Communion by Jesus during the Last Supper, where there is no mention of the addition of water. While other Christian Churches explain their Liturgical Tradition by the blood and water came out from the Lord's side, St. Nersēs continues the patristic interpretation of the given Gospel passage, considering water as the symbol of Baptism, and the blood of Holy Communion.

